

Екскурсійна діяльність бібліотек: виклики сучасності

Сучасне суспільство вимагає від бібліотек пошуку новітніх пріоритетів розвитку, а саме: з визначення важливих напрямків діяльності, оптимізації використання наявних документних ресурсів, організації ефективного бібліотечно-інформаційного обслуговування, підвищення якості продукції та послуг, формування позитивного іміджу тощо. У цьому контексті особливої актуальності набуває завдання популяризації бібліотек для громадськості. Одним із ефективних засобів промоції бібліотек є їх власна екскурсійна діяльність.

Відзначимо, що у професійній пресі останніми роками спостерігається зростання інтересу бібліотечної спільноти до цього виду діяльності. Теоретичні, історичні, методичні питання та практичні аспекти екскурсійної діяльності традиційно досліджуються у туристичній галузі (С. Галасюк [2], О. Каролоп, О. Король [4], С. Нездоймінов [2], Б. Опря, Р. Офіцинський, М. Покоłodна [7]). Цими напрацюваннями активно користуються бібліотечні фахівці, вивчаючи, зокрема, особливості екскурсійної діяльності бібліотек [3; 5; 6; 8-10]. Крім наукових професійних видань, джерелами інформації про екскурсійну діяльність і зарубіжних, і вітчизняних бібліотек є їхні веб-сайти. Однак, ці матеріали мають більше рекламний, ніж дослідницький характер.

Бібліотеки мають потужний потенціал з огляду на умови і ресурси, які можуть використовуватися з метою організації екскурсійної діяльності.

Екскурсійна діяльність не є абсолютно новою для бібліотек справою. Вона широко використовується як одна із форм масової роботи з користувачами. Найпопулярнішим впродовж багатьох десятиліть є краєзнавчий туризм і краєзнавчі екскурсії, що активно розвиваються бібліотеками. Для цього бібліотекари запозичили і адаптували для своїх потреб напрацювання із суміжних галузей – таких, як туризм і музейна справа [5; 6; 8].

Традиційно одним із завдань бібліотечних екскурсій є також формування інформаційної культури користувачів. Такі екскурсії поділяються на тематичні (наприклад, присвячені тільки певному виду ресурсів бібліотеки, як-от, електронні або рукописні) і комплексні, під час яких учасники мають можливість ознайомитися з історією бібліотеки, її фондами, відділами, ресурсами та послугами. Часто саме з екскурсій починається знайомство користувача з бібліотекою, саме тут закладається фундамент подальших відносин між ним і бібліотекою [10].

Сучасна практика зарубіжних і вітчизняних бібліотек пропонує приклади ефективної організації екскурсійної діяльності з використанням широких можливостей різноманітних онлайн-сервісів, веб-сайтів і соціальних мереж. Тут з'явилися т. зв. віртуальні екскурсії. Хоча відзначимо, що цим терміном називають найрізноманітніші ресурси. Тому поняття потребує уточнення його змісту.

Екскурсією називають наочний цілеспрямований процес пізнання людиною навколишнього світу, природних явищ, історичних ситуацій, побутових елементів, надбань та здобутків певної місцевості, побудований на свідомо підібраних об'єктах з метою рекреації, дозвілля, підвищення пізнавального та культурного рівня, спілкування [2, С. 11].

Фахівцями з туристичної сфери, для якої екскурсійна діяльність – невід'ємна частина, вона розглядається як діяльність з організації екскурсійних послуг, що не перевищують однієї доби, у супроводі фахівця-екскурсовода за заздальгідь складеними маршрутами, з метою ознайомлення з пам'ятками історії, культури, природи, музеями, визначними місцями тощо. Це форма освітньої і дозвілдової діяльності серед населення, яка забезпечує задоволення духовних, естетичних, інформаційних та інших потреб екскурсанта [4, С. 15].

В екскурсознавстві виокремлюють такі характерні ознаки екскурсійної діяльності: зміст, тематика, склад учасників, місце проведення, упорядкований маршрут, тривалість за часом, форма проведення, спосіб пересування, наявність екскурсовода, тексту екскурсії, об'єктів показу і безпосередньо наявність самих учасників [2; 4; 7].

Для глибокого опанування теорії екскурсійної діяльності важливе значення має розуміння видових особливостей і характеристик екскурсій. Найбільш універсальними і найпоширенішими сьогодні є класифікації екскурсій за такими ознаками:

- ☞ за змістом – екскурсії бувають багатопланові (оглядові) і тематичні, які, як правило, присвячені одній темі або події; серед таких екскурсій розглядають природознавчі, історичні, літературні, мистецькі, екологічні, виробничі тощо. Зміст екскурсії, її пізнавальна цінність безпосередньо залежать від знань екскурсовода, його компетентності, вміння обрати найефективніші доречні способи і прийоми впливу на аудиторію;

- ☞ за кількістю учасників – екскурсії поділяються на індивідуальні та групові;

- ☞ за складом учасників – виокремлюються екскурсії для дорослих, для школярів і студентів, для місцевого населення і для приїжджих тощо;

- ☞ за місцем проведення – екскурсії можуть бути містом, за містом і міжміськими маршрутами;

- ☞ за формою проведення – можуть проводитися навчальні, рекламні екскурсії, екскурсії-лекції, екскурсії-прогулянки, екскурсії-концерти тощо;

☞ за способом пересування – екскурсії поділяються на пішохідні, екскурсії із застосуванням транспортних засобів, комбіновані екскурсії [7].

Основними етапами підготовки екскурсії є вибір теми, безпосередньо створення екскурсії, підготовка екскурсовода до її проведення. Робота розпочинається з підбору матеріалу за темою і його вивчення, відбору об'єктів показу, а також накопичення знань за всіма розділами теми. За умови великої кількості об'єктів доцільно провести їх ретельний відбір з урахуванням пізнавальної цінності, важливості, змісту, функціонального призначення, безпечності тощо [2, С. 19].

Процес створення екскурсії також включає розроблення екскурсійного маршруту, тексту екскурсії, методики проведення, за потреби – розроблення і виготовлення демонстраційного матеріалу (фото, відео, плакати), калькуляцію витрат і розрахунок ціни на екскурсійну послугу, затвердження екскурсії у встановленому порядку, рекламу екскурсійного маршруту.

Існує думка, що віртуальні екскурсії запозичені бібліотеками з музейної справи [3, С. 56]. Як один із різновидів екскурсій вони є потужним простором для творчості і часто не потребують великих фінансових витрат [1].

М. Кій пропонує розглядати віртуальну екскурсію як «уявне відвідування екскурсійних об'єктів з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій» [3, С. 57], як «ознайомлення з об'єктом соціокультурного середовища, розміщеним у віртуальній (цифровій) реальності, або його вивчення» [3, С. 60]. Однак, на відміну від традиційних, віртуальні екскурсії мають свої особливості:

☞ досліджувані об'єкти переносяться з реального світу у віртуальний, який може бути максимально наближений до реального завдяки комп'ютерній графіці і програмному забезпеченню;

☞ така екскурсія – це, скоріше, інформаційний продукт з певними властивостями, тоді як реальна екскурсія – це послуга;

☞ у віртуальному світі трансформуються обов'язкові елементи екскурсії: екскурсантами виступають користувачі, а екскурсоводи – розробники, які за допомогою програмного забезпечення задають маршрут і об'єкти для вивчення, вибудовують логіку розповіді, показу об'єктів [3, С. 57].

Структура віртуальних екскурсій загалом відповідає структурі реальних екскурсій. Одна з обов'язкових умов – організація показу об'єктів у логічній послідовності і забезпечення візуальної основи для розкриття теми. У рамках віртуальної екскурсії матеріал може викладатися у хронологічній, тематичній або тематико-хронологічній послідовності [9].

Віртуальна екскурсія сьогодні є одним із найпопулярніших варіантів промоції бібліотеки. Це той продукт, за допомогою якого є нагода вигідно продемонструвати не тільки традиційні документні або цифрові ресурси бібліотеки, але і можливості її приміщення та інтер'єру. Такі екскурсії сприяють трансформуванню віртуальних відвідувачів веб-сайту на реальних користувачів бібліотеки.

Перевагами таких екскурсій є доступність (фізична, часова, організаційна), можливість повторного перегляду, ефект присутності, можливість охоплення необмеженої аудиторії. До недоліків можна віднести неможливість поставити екскурсоводу питання у режимі реального часу та побачити те, що не включено в екскурсію, а це деякою мірою обмежує враження від екскурсії, а також певна одноманітність і відсутність фізичної активності [3, С. 58].

Об'єктом екскурсій, крім самої будівлі і бібліотечного простору, можуть стати основні етапи створення та розвитку бібліотеки, історія спорудження будівлі, її особливості і архітектурна цінність. Під час віртуальної екскурсії розповідають про осіб, які зробили значний внесок у розвиток бібліотеки, її відомих відвідувачів, подають інформацію про сучасну діяльність, про виставки, концерти та інші заходи, які проходять у бібліотеці.

Види віртуальних бібліотечних екскурсій суттєво залежать від фінансових і технічних можливостей бібліотеки. Так, традиційно розроблення і створення 3D-туру передбачає задіяння багатьох ресурсів, вимагає ретельної підготовки приміщення, замовлення і оплати професійної зйомки, правильного розміщення інтерактивної панорами екскурсії на веб-сайті. Однак, як стверджують фахівці, якісний віртуальний тур зі звичайних фотографій теж може бути ефективним [1].

Для створення віртуальних екскурсій сьогодні застосовують різні інформаційні технології: 1) презентації з використанням спеціальних програм (наприклад, Microsoft PowerPoint, Prezi, Google Slides тощо); 2) інструменти сайтобудування і HTML; 3) географічні інформаційні системи (ГІС), призначені для збору, зберігання, аналізу та графічної візуалізації просторових (географічних) даних і пов'язаної з ними інформації про необхідні об'єкти; такі інструменти зручні для підготовки екскурсії великим архітектурним комплексом бібліотечних будівель; 4) 3D-моделювання; 5) панорамні композиції з ефектом знаходження у місці зйомки, за допомогою яких віртуальна екскурсія стає набором сферичних панорам, переміщення між якими відбувається за допомогою налаштованої навігації; у такому форматі поле зору не обмежується рамками фото, є можливість розглянути об'єкт з усіх боків, а також ті об'єкти, що знаходяться поруч, або ж наблизити певні з них [1; 3].

Практика створення віртуальних бібліотечних екскурсій виробила вже і певні їх види. Розглянемо їх детальніше.

Найпоширенішим і найпростішим видом віртуальних бібліотечних екскурсій є ілюстрації з текстовим описом. Так, фотографії дозволяють швидко і доступно розповісти про історію, архітектурні особливості її будівлі, про місце, де вона розташована, принади інтер'єру. За умов використання якісної техніки, навіть непрофесіонал може зробити фотографії високої роздільної здатності і легко розмістити їх на веб-сайті або у соціальних мережах. Незважаючи на те, що у цьому виді віртуальної екскурсії ефект присутності учасника невисокий через відсутність інтерактивності і можливості наближати або віддаляти об'єкти, за умов супроводження фотографій влучним пояснювальним текстом можна привернути увагу користувачів сайту або сторінки у соціальній мережі.

Вдалим прикладом такої віртуальної екскурсії є тематична екскурсія про історію будівлі Харківської державної бібліотеки ім. В. Г. Короленка (<https://history.korolenko.kharkov.com/budivlja-biblioteki>), представлена на веб-сайті установи серед декількох її екскурсійних продуктів у різних форматах.

Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. А. Сухомлинського також пропонує користувачам фото екскурсію на своєму веб-сайті (https://dnpb.gov.ua/ua/virtual_excursion).

Якщо бібліотека не має власного веб-сайту, а, наприклад, тільки сторінку на порталі міських бібліотек, вона може запропонувати тут якісні презентаційні матеріали з фотографіями. Загалом, створення презентацій не вимагає додаткової професійної підготовки, а завантаження на сторінку робиться адміністратором веб-сайту. При цьому важливо ретельно відібрати і систематизувати найкращі матеріали, продумати логіку контенту і послідовність подачі слайдів. Вдалим рішенням може стати об'єднання слайдів у відео презентацію.

В залежності від характеристики користувачів, особливостей місцезнаходження бібліотеки може бути доречним розміщення зображення будівлі і фасаду. Це дозволить відвідувачам, які планують вперше відвідати бібліотеку, швидше знайти її. Розміщення фотографій в Google Maps або інших навігаційних сайтах і додатках є хорошим способом просування бібліотеки за відсутності власного веб-сайту і сторінок у соціальних мережах.

Найяскравіше переваги інтерактивної форми подачі інформації проявляються у такому виді віртуальної бібліотечної екскурсії як відеоролик. Окрім того, що він транслює сильний емоційний заряд, сприяє швидкій передачі інформації користувачам, також важливим фактором є наявність в Інтернеті великої кількості безкоштовних майданчиків для їх розміщення. З огляду на те, що такі майданчики, як правило, мають чисельну

користувацьку аудиторію, вони є перспективним шляхом промоції бібліотек у вигляді віртуальних екскурсій.

Складність сюжету і його втілення залежить від можливостей бібліотеки. Відеоролик можуть створити і самі бібліотекарі або ініціативна група користувачів, які володіють спеціальними навичками. Проте прагнення мати якісний оригінальний монтаж і хороший звук потребують звернення до послуг відеографа, монтажера або іншого фахівця, який володіє знаннями програм для професійного редагування відео.

Найоптимальніший варіант відеоролика про бібліотеку представлений на порталі Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/node/492>). Віртуальна екскурсія подається тут у вигляді посилань на чотири сюжети «Архітектура», «Артефакти», «Історія», «Структура», створених загальнонаціональним телеканалом UA:Перший до 100-річчя бібліотеки і розміщених на платформі YouTube. Звичайно, подібна практика не є поширеною: такий варіант прийнятний для установ національного і державного рівнів.

Безперечно ефектною є віртуальна бібліотечна екскурсія, представлена у форматі 3D-туру. Особливість 3D-туру – це максимальна реалістичність відображення, що дозволяє детально показати простір бібліотеки і відобразити у ньому систему навігації. У відеоролику високий ефект присутності, який досягається як за рахунок інтерактивності, так і додаткових графічних елементів (як-от, кнопки наближення і віддалення, написи, карта) і не лінійності, завдяки якій користувач має можливість обирати план перегляду самостійно.

Яскравим прикладом такої віртуальної екскурсії є 3D-тур Національною бібліотекою України для дітей (<https://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=45>).

Варто відзначити, що недоліком такого виду екскурсії є той факт, що самостійно створити його силами бібліотеки вдається нечасто, адже потрібні і досвід створення таких мультимедійних продуктів, і спеціальне програмне забезпечення, і професійне обладнання для зйомки. Бібліотека у такому разі може забезпечити лише інформаційну підтримку: відбір і систематизацію контенту, формування структури віртуальної екскурсії і маршруту (логіки перегляду).

Зйомки 3D-туру вимагають проведення ретельної попередньої підготовки. Перш за все, важливо обрати такий день для зйомок, коли у бібліотеці немає відвідувачів або принаймні їх небагато. Це необхідно для того, щоб максимально уникнути змазаних зображень людей у русі. Панорамні знімки іноді додатково об'єднують у відео і завантажують, наприклад, на платформу YouTube, як це було зроблено, наприклад, Національною історичною бібліотекою України (<https://nibu.kyiv.ua/about>, https://www.youtube.com/watch?v=JoTgN_eLX_8&t=142s).

Цікавим прикладом організації віртуальних екскурсій є ідея Одеської національної наукової бібліотеки України. Тут представлені екскурсії у всіх охарактеризованих вище форматах: і фотоекскурсія, і відеоролик, і 3D-тур (<http://odnb.odessa.ua/3d-tour.html>).

Залежно від ролі і ступеня участі екскурсанта виокремлюють такі види віртуальних екскурсій: лінійна – коли користувач пересувається за заздалегідь підготовленим маршрутом без зупинок і додаткової навігації; найпоширеніша – нелінійна – коли маршрут заданий розробниками, але користувач може робити зупинки самостійно, оглядати об'єкти детальніше; т. зв. вільна екскурсія – є складною технічною розробкою, яка передбачає для користувача можливість переміщатися самостійно, вибудовувати власний екскурсійний маршрут, використовуючи різноманітні навігаційні інструменти.

Віртуальні екскурсії – гарний спосіб мобілізувати користувачів на відвідування бібліотеки. Екскурсійна діяльність бібліотек як активна форма бібліотечно-інформаційного обслуговування сприяє залученню нових користувачів, формуванню і розвитку їх інформаційної культури, формує привабливість бібліотеки для мешканців міста і району.

Активізація цього напрямку діяльності бібліотек свідчить про їхню готовність реалізовувати досить складні технічно проекти, про відповідну підготовку персоналу, наявності технічної бази і фінансових можливостей. Однак віртуальні екскурсії – нове для бібліотек явище, яке потребує у подальшому розроблення належного теоретичного підґрунтя.

Список бібліографічних посилань:

1. Віртуальна екскурсія по библиотеке: идеи по созданию : Библиотекам. URL: <https://lala.lanbook.com/virtualnaya-ekskursiya-po-biblioteke-idei-po-sozdaniyu> (дата звернення: 01.10.2021).
2. Галасюк С. С., Нездоймінов С. Г. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності : навч. посіб. Херсон : Олді-плюс, 2016. 247 с.
3. Кий М. И. Віртуальна екскурсія по библиотеке. *Науч. и техн. б-ки*. 2019. № 7. С. 54-63. doi 10.33186/1027-3689-2019-7-54-63.
4. Король О. Д. Організація екскурсійних послуг у туризмі. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2016. 144 с.
5. Костенко А. Екскурсія з книгою в руці: для чого і як бібліотекареві варто проводити екскурсії містом. Дата оновлення: 30.03.2017. URL: http://bibliostyhiya.blogspot.com/2017/03/blog-post_30.html (дата звернення: 01.10.2021).
6. Лагута Л. «Живе краєзнавство» : презентує Рівненська ОУНБ. Дата оновлення: 12.11.2019. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=3181> (дата звернення: 01.10.2021).

7. Покоłodна М. М. Організація екскурсійної діяльності. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 180 с.
8. Польова В. Бібліотечні туристичні проекти: досвід реалізації. Дата оновлення: 05.05.2015. URL: http://bibliotourism.blogspot.com/2015/05/blog-post_5.html (дата звернення: 01.10.2021).
9. Протопопова Е. Библиотечная экскурсия: понятие и виды. *Библиотека*. 2008. № 8. С. 53-55.
10. Черняева В. В. Екскурсійні діяльність бібліотеки: досвід та перспективи // «Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього» II науково-практична конференція, м Вінниця, 25 вересня 2019 р. URL: https://library.vn.ua/Konf2019/texts/4_8.htm (дата звернення: 01.10.2021).